

Кубіній Н.Ю., Мошак С.М., Мусаев Є.К.

УДК 332:339.56.

**ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОЗНАКА
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ**

Анотація. Стаття присвячена аналізу стану результатів зовнішньоекономічної діяльності підприємств Закарпатської області, що дозволило зробити висновок про позитивну тенденцію активізації експортно-імпортних операцій. Факторами, що обмежують участь України та її регіонів у експортній діяльності, а відповідно й їх конкурентоспроможність, визначені: недосконалість інституціональних засад зовнішньоекономічної активності; орієнтація на цінову конкуренцію; застаріла техніко-технологічна база підприємств; диспропорції інвестиційної діяльності та недооцінка ролі матеріальних активів у формуванні конкурентних переваг; недоліки у підготовці кадрів та ін.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, регіон, конкурентоспроможність, експорт, імпорт.

Анотация. Статья посвящена анализу состояния результатов внешнеэкономической деятельности предприятий Закарпатской области, что позволило сделать вывод о положительной тенденции активизации экспортно-импортных операций. Факторами, ограничивающими участие Украины и ее регионов в экспортной деятельности, а соответственно и их конкурентоспособность, определены: несовершенство институциональных основ внешнеэкономической активности; ориентация на ценовую конкуренцию; устарела технико-технологическая база предприятий; диспропорции инвестиционной деятельности и недооценка роли материальных активов в формировании конкурентных преимуществ; недостатки в подготовке кадров и др.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, регион, конкурентоспособность, экспорт, импорт.

Summary. The article is devoted to the analysis of the results of international business in Transcarpathian region/ The investigation, led to the conclusion that the positive trend of intensification of export-import operations in the region took place The study showed that in the Transcarpathian region import in 2003 was at the mark of 453.3 million dollars, accounting for 1.97% of total imports of goods in Ukraine. In 2013, imports in the Transcarpathian region amounted to \$ 2.0625 billion, and reached 2.68% of total imports of goods in Ukraine. In the Transcarpathian region the size of exports in 2003 was \$ 414.6 million, accounting for 1.80% of total exports of goods in Ukraine. In 2013, exports of goods from Transcarpathian region were 1300.0 million dollars, accounting for 2.05% of total exports of goods from Ukraine. The indicators show the growing dynamics of export-import activity Transcarpathian region, which characterizes enhance its competitiveness in the international market.

Factors that limit the participation of Ukraine and its regions in the export business, and therefore their competitiveness are: imperfect institutional framework of foreign trade activity; focus on price competition; bad technical and technological basis; investment imbalances and discount of the importance of tangible assets in the formation of competitive advantage; deficiencies in training and others.

Keywords: foreign economic activity, region, competitiveness, exports, imports.

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність регіональної економіки представляє собою здатність її господарської системи забезпечувати провідні позиції не лише на внутрішніх ринках, але й формувати та реалізовувати експортний портфель регіону. Останнім часом прискорилися процеси інтеграції України у світову економіку, наслідком чого стала всі більш тісна взаємодія та взаємозалежність як національних економік на світовому ринку, так й регіональних економічних комплексів. При цьому окремі регіони забезпечують реалізацію певних функціонально-процедурних напрямків щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності національної економіки та суб'єктів господарювання. Наприклад, регіони створюють привабливі умови для приходу транснаціональних корпорацій на внутрішній ринок через комплекс дій щодо підтримки закордонного інвестора. Так, саме регіон забезпечує відповідну робочу силу, логістичні можливості, інституціонально-культурне середовище. Відповідно транснаціональні корпорації не лише створюють додаткові робочі місця та сплачують податки, але й приносять нові технології та забезпечують підвищення показників експорту продукції.

Завдяки активізації зовнішньоекономічної діяльності регіон отримує додаткові можливості розвитку та використовує зовнішньоекономічну діяльність (ЗЕД) як фактор посилення позицій на конкурентному внутрішньому полі. Це призводить до того, що регіони починають грати відповідну роль у процесах глобалізації, наслідком чого вони стають частинами єдиної світової або певної міжнародної економічної системи.

Особливого значення набуває зовнішньоекономічна діяльність як оціночна база для характеристики стану конкурентоспроможності регіону.

Огляд останніх публікацій. Питання конкурентоспроможності регіону висвітлені в працях Яремко Л.А., Полякової Ю.В. (2013), які пропонують ввести поняття глобальної конкурентоспроможності регіону як здатності протистояти викликам глобального середовища і забезпечувати зовнішньоекономічну безпеку, але при цьому наголос роблять не на зовнішньоекономічній діяльності, а на фіскально-фінансових аспектах.[9] В.Смочко проблематику конкурентоспроможності регіону обмежує факторним аналізом. Головними чинниками конкурентоспроможності регіону вказаний науковець вважає адміністративно-управлінські, що активізують людський та природний потенціал (2012) [5]. Квінтесенцією досліджень В.П. Мікловди є визначення системного підходу до конкурентоспроможності регіону. Так, у монографії, присвяченій стратегічному управлінню конкурентоспроможністю регіону автори під егідою В.П. Мікловди (2013) розкривають епістемологічні підходи та визначають практичні шляхи формування регіональних конкурентних переваг. Але тематика конкурентоспроможності регіональної економіки залишає поза увагою зовнішньоекономічну діяльність підприємств, що суттєво знижує проектну частину дослідження. [8]

З іншого боку, зовнішньоекономічна діяльність висвітлюється в наукових публікаціях деякою мірою обмежено, не враховуючи регіональні аспекти. Думка науковців стосовно зовнішньоекономічної діяльності сконцентрована головним чином на таких проблемах як визначення теоретико-методологічних основ (О.Є. Новіков, Т.Ш. Садридін, 2014р.) [4], характеристика зовнішньоекономічної діяльності підприємств (О.М. Вакульчик, Д.П. Дубицький, 2012) [2], механізми регулювання зовнішньоекономічної діяльності (О.П. Борисенко, 2011) [1]. Проблематика зовнішньоекономічної діяльності як фактору та ознаки конкурентоспроможності регіону не знаходить відповідного висвітлення, при тому, що саме зовнішньоекономічна діяльність виступає індикатором відкритості економіки а її активізація є фактором побудови конкурентоспроможності економічної системи.

Метою дослідження, результати якого запропоновані у даній статті, є проведення аналізу зовнішньоекономічної діяльності Закарпатської області та інших регіонів України, що дозволить оцінити стан експортно-імпоротної активності і визначити обструкції побудови конкурентоспроможності економічної системи.

Результати дослідження показують, що за останні десять років Україна та її регіони суттєво збільшили експортно-імпорتنі операції. Як свідчать дані національної статистики, загальний обсяг імпорту товарів в Україну у 2003 році склав 23020,1 млн дол. США, а у 2013 році – 76986,8 млн дол. США.[6, с. 410, 437] На рис. 1 наведена діаграма обсягів імпорту продукції регіонами України за виключенням м. Київ, де показник значно перевищує середній рівень імпорту по Україні. Масштаб співвідношення обсягу імпорту Києва до інших регіонів не дозволяє побудувати діаграму, візуально адекватну статистичним даним.

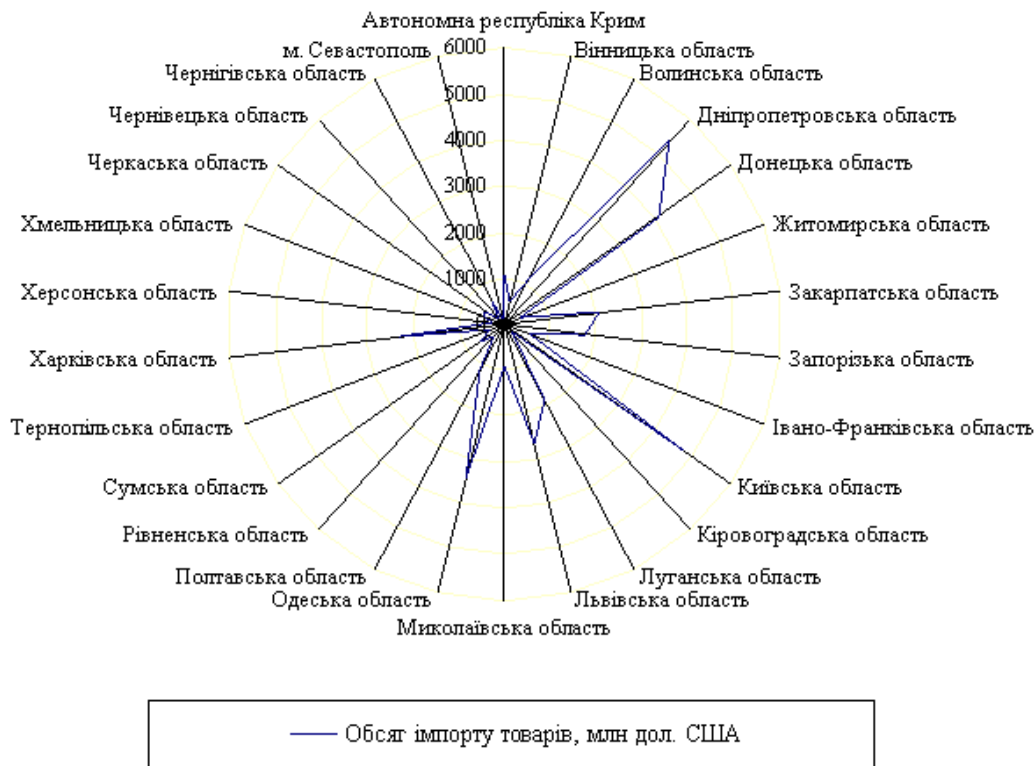

Рис. 1. Обсяг імпорту товарів регіонами України у 2013 році [6]

Найбільш високий рівень імпорту товарів у 2003 році спостерігався у м. Києві – 5017,6 млн дол. США, це склало 21,80% від загального обсягу імпорту. Найнижчий рівень цього показника у 2003 році спостерігався у м. Севастополь – 39,9 млн дол. США, це лише 0,17% від загального обсягу імпорту України. Також низький обсяг спостерігався у Кіровоградській області у 2003 році склав 50,3 млн дол. США, це 0,22% від загального обсягу імпорту України. В Закарпатській області цей показник у 2003 році склав 453,3 млн дол. США, що склало 1,97 % від загального обсягу імпорту товарів в Україну.

У 2013 році найбільш високий рівень імпорту товарів спостерігався також у м. Києві – 26677,5 млн дол. США, це склало 34,65% від загального обсягу імпорту товарів в Україну. Найнижчий рівень цього показника у 2013 році спостерігався у м. Севастополь – 106,9 млн дол. США, це лише 0,14% від загального обсягу імпорту України. Також низький обсяг спостерігався у Чернівецькій області у 2013 році, він склав 158,1 млн дол. США, це 0,21% від загального обсягу імпорту України. У 2013 році імпорт товарів у Закарпатську область склав 2062,5 млн дол. США, що склало 2,68% від загального обсягу імпорту товарів в Україну. Частка цього показника змінилася у м. Києві на 12,86%, маючи позитивну динаміку. Це є найвищий показник зростання частки з усіх регіонів України за аналізований період. У м. Севастополі зміна частки є від'ємною і склала -0,03%. Зміна частки імпорту у загальному обсязі по Україні у Закарпатській області

становила 0,71%. Найбільше зниження частки імпорту товарів спостерігалось у Запорізькій області (-1,56%).

Стан експортної активності регіонів запропоновано на рис.2.

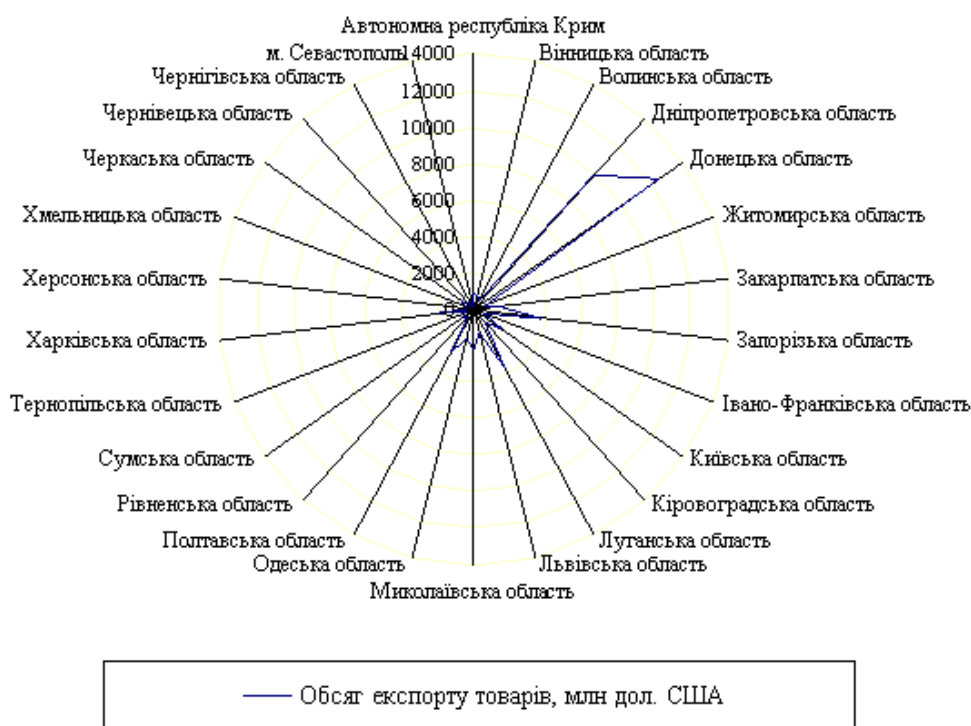

Рис.2. Обсяг експорту товарів регіонами України 2013 році [6]

Загальний обсяг експорту товарів із України у 2003 році склав 23066,8 млн дол. США[6], а у 2013 році – 63320,7 млн дол. США. Найбільш високий рівень експорту товарів у 2003 році спостерігався у Донецькій області – 4960,3 млн дол. США, це склало 21,50% від загального обсягу експорту України. Найнижчий рівень цього показника у 2003 році спостерігався у м. Севастополь – 52,7 млн дол. США, це лише 0,23% від загального обсягу експорту України. В Закарпатській області цей показник у 2003 році склав 414,6 млн дол. США, що склало 1,80 % від загального обсягу експорту товарів в Україну.

Найбільш високий рівень експорту товарів у 2013 році спостерігався, як і у 2003 році – в Донецькій області – 12408,6 млн дол. США, це склало 19,60% від загального обсягу експорту товарів із України. Але також значно зріс обсяг експорту товарів у м. Київ і сягнув 12336,8 млн дол. США, це склало 19,48% від загального обсягу експорту товарів із України. Найнижчий рівень цього показника у 2013 році спостерігався у м. Севастополь – 99,8 млн дол. США, це лише 0,16% від загального обсягу експорту товарів із України. У 2013 році експорт товарів із Закарпатської області склав 1300,0 млн дол. США, що склало 2,05% від загального обсягу експорту товарів із України.

Таблиця 1. Показники, які характеризують конкурентоспроможність продукції підприємств Закарпатської області у 2003, 2013 роках [7]

Показник	2003	2013	Абсолютне відхилення
Обсяг експорту товарів із Закарпатської області, млн дол. США	414,6	1300,0	885,4
Обсяг експорту товарів із України, млн дол. США	23066,8	63320,7	40253,9
Частка експорту товарів із Закарпатської області у загальному обсязі експорту товарів із України, %	1,80	2,05	0,25
Обсяг експорту товарів із України в розрахунку на одну особу населення, дол. США	484,4	1390,1	905,7
Обсяг експорту товарів із Закарпатської області в розрахунку на одну особу населення, дол. США	331,4	1036,4	705,0

Як видно з таблиці 1, спостерігається покращення зовнішньоекономічної діяльності підприємствами Закарпатської області.

Які фактори гальмують розвиток ЗЕД Закарпатської області:

1. Законодавчо-інституціональні засади здійснення експортно-імпортних операцій. ЗЕД відбувається в умовах недосконалості українського зовнішньоекономічного законодавства. В широкому колі ситуацій має місце дефіцит механізмів реалізації цих законів. Через відсутність відповідних інституційних норм ЗЕД виникають проблеми з реалізацією контрактів, що призводить до прихованих та явних збитків підприємств, а це викликає зменшення податкових відрахувань у бюджеті. Крім цього, репутція підприємства, регіону та країни знижується, що негативно відображається на їх конкурентоспроможності та здатності до стратегічної співпраці з закордонними контрагентами.
2. Відсутність адекватних сучасним умовам маркетингових стратегій конкуренції на закордонних ринках. Акценти поставлені на проведення лише цінової конкуренції, що характерно для регіонів, які спеціалізуються на експорті ресурсів. Відомо, що маркетингова стратегія знаходиться у тісному

взаємозв'язку з корпоративною стратегією, а переважання цінових важелів конкуренції у зовнішньоекономічній діяльності гальмує впровадження видів діяльності та виробництва продукції, які можуть бути конкурентними за неціновими параметрами.

3. Застарілість основних засобів, рівень зносу яких на кінець 2013 року по Україні досяг та перевищив 77%. [6] А впровадження нових технологій неможливе на відсталій техніці та застарілій технології, що вкупі з попередньою обструкцією гальмує впровадження інновацій та виробництво продукції принципово нової якості. Збільшення інвестицій в цих умовах сприяє тиражуванню застарілих технологій та виробництву неконкурентоспроможної продукції.
4. В Україні та її регіонах відмічена недосконала структура капітальних інвестицій. Так, у 2013 році в Закарпатській області капітальні інвестиції були здійснені на рівні 2645,8 млн грн., при цьому їх частка у нематеріальні активи складала менше 1%. [7, с.154] При цьому у структурі балансів підприємств США частка нематеріальних активів у середньому перевищує 50% необоротних активів підприємств. Ігнорування нематеріальних активів, недооцінка інвестицій у нематеріальні активи також призводять до науково-технічної відсталості країни, її регіонів та підприємств у порівнянні з передовими країнами світу.
5. Недостатній рівень кваліфікації кадрів. Так, кожний рік підвищення кваліфікації проходить не більше 5 відсотків в середньому по Україні. Це означає, що в середньому одна особа пройде підвищення кваліфікації або перенавчання один раз у двадцять років. В умовах прискореного науково-технічного прогресу персонал з таким рівнем підготовки не здатний працювати на сучасній техніці та застосовувати передові технології.

Висновки. Проведене дослідження показало, що у Закарпатській області показник імпорту у 2003 році знаходився ні відмітці 453,3 млн дол. США, що склало 1,97 % від загального обсягу імпорту товарів в Україну. У 2013 році імпорт товарів у Закарпатську область склав 2062,5 млн дол. США, що досягло 2,68% від загального обсягу імпорту товарів в Україну. В Закарпатській області розмір експортних операцій у 2003 році охопив 414,6 млн дол. США, що склало 1,80 % від загального обсягу експорту товарів в Україну. У 2013 році експорт товарів із Закарпатської області склав 1300,0 млн дол. США, що склало 2,05% від загального обсягу експорту товарів із України. Вказана динаміка свідчить про активізацію експортно-імпоротної активності Закарпатської області, що характеризує підвищення її конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Факторами, що обмежують участь України та її регіонів у експортній діяльності, а відповідно й їх конкурентоспроможність, визначені: недосконалість інституціональних засад зовнішньоекономічної активності; орієнтація на цінову конкуренцію; застаріла техніко-технологічна база підприємств; диспропорції інвестиційної діяльності та недооцінка ролі матеріальних активів у формуванні конкурентних переваг; недоліки у підготовці кадрів та ін.

Джерела та література:

1. Борисенко О. П. Нетарифні заходи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні : проблеми та шляхи вирішення [Електронний ресурс] / О. П. Борисенко // Аналітика і влада . – 2011. – № 4. – С. 188–194. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/avlad_2011_4_32.pdf
2. Вакульчик О. М. Аналіз ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства [Електронний ресурс] / О. М. Вакульчик, Д. П. Дубицький // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Економіка . – 2012. – № 2. – С. 75–82. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsue_2012_2_12.pdf
3. Вартість основних засобів у 2000–2013 роках. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/ibd/voz/voz_u/voz06_u.htm
4. Новіков О., Систематизація наукових поглядів щодо визначення сутності терміну «зовнішньоекономічна діяльність»/ О. Новіков, Т. Садридін // – Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 2. Т. 2
5. Смочко В. Ю. Конкурентоспроможність регіону та якісні фактори її забезпечення [Електронний ресурс] / В. Ю. Смочко //Формування ринкових відносин в Україні . – 2012. – № 3. – С. 182–186. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/frvu_2012_3_41.pdf
6. Статистичний збірник «Регіони України 2013» /Держкомстат України ; [За ред. О. Осауленка]. – ТОВ Консультант, 2014. – Частина 2. – 783с.
7. Статистичний щорічник Закарпаття 2013., Ужгород. – 2014. – 510 с.
8. Стратегічне управління конкурентоспроможністю: епістемологічні підходи та практична проблематика : монографія / [В. П. Мікловда, І. Г. Бритченко, Н. Ю. Кубіній та ін.]. – Полтава : Пует, 2013. – 307 с.
9. Яремко Л. А. Глобальна конкурентоспроможність регіону та фіскально-економічні аспекти її підвищення [Електронний ресурс] / Л. А. Яремко, Ю. В. Полякова // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Сер. : Економіка і менеджмент . – 2013. – № 1. – С. 7–17. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vsuem_2013_1_3.pdf.